

بازدارندگی و الزامات آن

دکتر فرهاد درویشی

در شماره گذشته فصلنامه وعده داده بودیم که درباره استراتژی بازدارندگی و ملزومات آن بیشتر سخن بگوئیم. در آن یادداشت به این نکته اشاره کردیم که اگر مراد از مفهوم بازدارندگی، جلوگیری از وقوع تجاوز و جنگ باشد، زمانی می توان بهتر درباره آن اندیشید و به طراحی آن مبادرت ورزید که درک و تحلیل صحیحی از جنگ و علل وقوع آن وجود داشته باشد، زیرا وقوع جنگ و جلوگیری از وقوع آن، دو روی یک سکه هستند. به عبارت دیگر، اگر وقوع جنگ را معلول عواملی معین و یا ترکیبی از عوامل و متغیرهای مشخص بدانیم، هر گونه تلاش برای جلوگیری از آن نیز، بایستی دقیقاً به همان عوامل و متغیرها معطوف باشد. بر این اساس، سیاستگذاران ارشد نظام اگر در شرایط کنونی، استراتژی بازدارندگی را مناسب ترین گزینه برای کشور می دانند، برای توفیق این استراتژی، لاجرم باید صورتبندی دقیقی از عوامل و متغیرهای مؤثر در وقوع یک جنگ احتمالی علیه کشور داشته باشند. به عبارت دیگر بایستی برای خود دقیقاً روشن سازند که از دیدگاه آنان، در چه شرایطی و بر اساس چه عواملی، احتمال می دهند که جنگی علیه ایران به وقوع بپیوندد زیرا تنها از طریق جلوگیری از شکل گیری آن عوامل و یا ممانعت به عمل آوردن از ترکیب آن عوامل است که می توان از وقوع جنگ جلوگیری کرد.

همچنین بر این نکات تأکید شد که اولاً پذیرش گزاره های فوق به این معناست که به تعداد نظریات موجود درباره علل وقوع جنگ احتمالی آینده علیه ایران، می توان استراتژی های بازدارندگی را، با مکانیزم های مختلف، طراحی کرده و به مرحله اجرا درآورد. ثانیاً هر چقدر بین سیاستگذاران و تصمیم سازان اصلی کشور در این زمینه اتفاق و اجماع نظر بیشتری وجود داشته باشد، طراحی و اجرای استراتژی بازدارندگی با سهولت بیشتری امکانپذیر خواهد بود و ثالماً این ممکن نیست مگر اینکه سیاستگذاران مذکور بیش از اینکه متکی به برداشت ها و ذهنیات فردی خویش باشند، به تجزیه و تحلیل های کارشناسانه مبتنی بر اطلاعات واقعی باور داشته و آنها را مبنای تصمیم سازی خویش قرار دهند. یادداشت حاضر در این شماره می کوشد تا به اختصار، سه نکته فوق الذکر را مورد ایضاح قرار دهد.

تنوع در اشکال استراتژی‌های بازدارندگی و طراحی آن

گرچه بن‌مایه استراتژی بازدارندگی چیزی جز برحذر داشتن دشمن از حمله به خودی نیست اما در مرحله عمل، خود این هدف می‌تواند به اشکال گوناگونی تعقیب شود. تنوع در اشکال مختلف اجرای استراتژی بازدارندگی، همانگونه که قبلاً اشاره شد تا حدود فراوانی مبتنی بر صورتبندی دقیقی است که مسئولان کشور از عوامل و متغیرهای مؤثر در وقوع یک جنگ احتمالی علیه کشور دارند. به عبارت دیگر، شرایط و عواملی که آنان در وقوع جنگ احتمالی علیه ایران مؤثر می‌دانند، در برنامه و پیشنهادی که برای منصرف ساختن دشمن از حمله به ایران می‌دهند بسیار مؤثر و تعیین کننده می‌باشد. مثل هر نوع سیاستگذاری عمومی دیگر، گام اول برای انتخاب بهترین سناریو و شکل اجرای استراتژی بازدارندگی، شناسایی و طبقه‌بندی راه‌کارهای مختلفی است که از سوی شخصیت‌ها و نهادهای مختلف ذینفع مطرح شده است. وجود مرکز و یا نهادی که متولی جمع‌آوری این نقطه نظرات و پیشنهادها متنوع باشد، ضرورتی انکارناپذیر است.

لزوم اجماع نظر در چگونگی اجرای استراتژی بازدارندگی

تنوع و تکثر در مرحله تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری نه تنها مذموم نیست بلکه باید از آن استقبال کرده و با فراهم ساختن تمهیدات لازم، بستری را فراهم ساخت تا صاحبان هر گونه تفکر و گرایش، به دور از هرگونه محدودیت و خودسانسوری، به ارائه برنامه‌های پیشنهادی خود مبادرت ورزند. در مرحله اجرا، وضع به کلی متفاوت با مرحله قبل است. در این مرحله باید تکثر آراء را کنار نهاده و به یک اجماع و اتفاق نظر در مورد راه‌کار نهایی که قرار است به مرحله اجرا درآید، رسید. طبیعی است که اگر این اجماع نظر با یک فرآیند اقتاعی بدست آمده باشد، در مرحله عمل بسیار راهگشامی باشد چون همگان آن را به نوعی راه‌کار خود دانسته و برای عملیاتی کردن موفقیت‌آمیز آن از هیچ کوششی دریغ نمی‌ورزند. وجود نهادی بالادستی که حکم و داوری آن برای همگان الزام‌آور باشد، ضریب موفقیت در این مرحله را افزایش خواهد داد.

ترجیح مطالعات کارشناسانه بر ذهنیات فردی

سیاستگذاران در مرحله انتخاب مطلوب‌ترین راهکار برای اجرای استراتژی بازدارندگی، بیش از اینکه به برداشت‌ها و ذهنیات فردی خویش متکی باشند، باید به تجزیه و تحلیل‌های کارشناسانه مبتنی بر اطلاعات واقعی باور داشته و آنها را مبنای تصمیم‌سازی خویش قرار دهند. فاصله برداشت‌ها با واقعیات همواره یکی از آسیب‌پذیری‌های اساسی در مراحل مختلف طراحی و اجرای استراتژی‌هاست. شکاف بین برداشت‌ها و واقعیات در بین افراد مختلف متفاوت است، اما تجربه بشری نشان داده که به جز موارد محدود و استثنایی، چنین شکافی، آنگاه که یک فرد یا حتی سازمان فقط به ذهنیت‌ها و اطلاعات خود متکی است، بسیار بیشتر از زمانی است که از ذهنیات و اطلاعات دیگران بهره می‌گیرد، خصوصاً اینکه اگر چنین دیگرانی، افراد خبره و کارشناس باشند.

اینکه گفته می‌شود جوهره استراتژی نوعی نبوغ و خلاقیت فردی است و استراتژی بیش از آنکه علم و اکتسابی باشد، هنر و ذاتی است، تا حدودی درست است اما باید به چند نکته توجه داشت: اولاً گفته شد تا حدودی، به این دلیل که نمی‌توان این گزاره را به همه زمان‌ها و افراد تسری داد. ثانیاً نبوغ و خلاقیت بیشتر خود را در صحنه عمل و خصوصاً آنگاه که محدودیت زمانی بر تصمیم‌گیری حاکم است، نشان می‌دهد و نه در صحنه برنامه‌ریزی و تصمیم‌سازی، خصوصاً آنگاه که با فراغت بال می‌توان به برنامه‌ریزی پرداخت. ثالثاً و سرانجام اینکه، امروزه و در شرایط پیچیده کنونی دنیا، که در اتخاذ یک تصمیم باید صدها و یا شاید هزاران متغیر و پارامتر را مد نظر داشت، نمی‌توان همچون گذشته، که استراتژی و الزامات آن محدود به چندان وسیعی را شامل می‌شد، فقط عرصه استراتژیست‌های نابغه دانست.

نگین ۲۶ در یک نگاه

در این شماره نگین در بخش مقالات، پنج مقاله درج شده است که مقاله نخست به نقش و عملکرد آیت... خامنه ای در سال اول جنگ تحمیلی می پردازد. وی از همان ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی یکی از شخصیت های طراز اول و مورد وثوق حضرت امام(ره) بود و به همین دلیل عهده دار مناصب مهم و کلیدی در جریان جنگ تحمیلی شدند و در مدیریت و هدایت امور جنگ و همچنین تقویت روحیه رزمندگان اسلام، منشاء تحولات مثبتی بودند.

دو مقاله بعدی به پرونده اختصاصی این شماره مربوط است که در مورد پیدایش، تحول و نقش و عملکرد توپخانه سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران در دفاع مقدس است. در مقاله نخست آن که به قلم شهید یزدانی به رشته تحریر درآمده است سیر شکل گیری سازمان توپخانه سپاه تشریح شده است. نویسنده که از نزدیک شاهد پیدایش و توسعه سازمانی این یگان بود به ضرورت های ایجاد یگان توپخانه در سپاه اشاره می کند و توضیح می دهد که سپاه چگونه توانست در طول جنگ و در اوج تحریم فروش سلاح های سنگین به ایران از سوی تولیدکنندگان، توپ های لازم را برای یگان تازه تأسیس خود فراهم آورد. مقاله دوم این مجموعه به عملکرد توپخانه سپاه در عملیات کربلای ۵ که یکی از مهمترین عملیات های ایران در طول هشت سال جنگ تحمیلی بود، می پردازد.

حزب توده به عنوان مهمترین ساختار گرایشات چپ در ایران همواره در تحولات تاریخی کشورمان تأثیر گذار بوده است. مواضع این حزب در خصوص جنگ تحمیلی از منظر آگاهی از مواضع احزاب و گروه های سیاسی از اهمیت زیادی برخوردار است. رویکرد این حزب را نسبت به جنگ تحمیلی در مقاطع مختلفی می توان تحلیل کرد که از موافقات و همراهی تا مخالفت با آن در نوسان است. در مقاله چهارم این شماره، مواضع و عملکرد حزب توده ایران در دو سال اول جنگ مورد بررسی قرار گرفته است. مقاله گرد نان من به عنوان آخرین مقاله این شماره، به مواضع و عملکرد کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس در قبال جنگ ایران و عراق می پردازد. کشورهای جنوبی خلیج فارس در طول جنگ هشت ساله به صورت همه جانبه از عراق حمایت کردند. آنها به دلیل احساس نگرانی از انقلاب اسلامی ایران و تحت تأثیر گرایشات عربی، بی طرفی رسمی خود را به کنار نهاده و کمک های زیادی را به دولت عراق ارسال کردند. این مقاله مروری بر عملکرد این دولت ها در طول جنگ و تعامل آنها با ایران و عراق دارد.

یکی از دستاوردهای ارزشمند سپاه در جنگ تحمیلی، تشکیل توپخانه برای این نیرو و در اوایل جنگ تحمیلی بود. بخش های میزگرد، مصاحبه اختصاصی و ابتکارات و نوآوری فصلنامه نگین ایران در این شماره به طور ویژه به موضوع شکل گیری توپخانه سپاه پرداخته است. در بخش میزگرد، تعدادی از فرماندهان سپاه نحوه تشکیل سازمان توپخانه را بازگو کرده و عملکرد آن را تشریح می کنند. گفت و گوی اختصاصی فصلنامه هم با سردار حمید سرخیلی از دست اندرکاران اولیه توپخانه سپاه است که در آن چگونگی شکل گیری توپخانه سپاه تشریح می شود. در بخش ابتکارات و نوآوری هم برخی از ابتکارات مسئولین و فرماندهان سپاه در حوزه یگان توپخانه در طول جنگ بیان شده است.

در بخش اسناد و گزارش های فصلنامه شش سند و گزارش کوتاه در مورد مسایل و تحولات توپخانه ایران و عراق ارائه شده است. در مطلب نخست عملکرد و شکل گیری توپخانه به روایت اسناد بیان شده است. عملکرد توپخانه قرارگاه نجف اشرف در عملیات بدر موضوع گزارش بعدی است که از سوی شهید یزدانی در همان موقع تهیه شده و بر مشکلاتی چون کمبود نیروی انسانی متخصص و ثابت و ناهماهنگی های موجود بین توپخانه سپاه و ارتش در طرح ریزی و اجرای آتش، اشاره می کند. سرگذشت راه اندازی توپخانه خرمشهر موضوع گزارش بعدی و تعداد شهدای توپخانه سپاه در طول ۸ سال دفاع مقدس، متن سند چهارم است. وضعیت توپخانه ارتش عراق در جنگ، موضوع گزارش پنجم است که از دو سند جداگانه تشکیل شده است. در این سندها فرماندهان عراق وضعیت توپخانه خود را بررسی کرده و چگونگی تقویت آن را مورد بحث قرار می دهند.

یکی از بخش‌های همیشگی فصلنامه بخش فصل شمار است که موضوع آن در این شماره به تحولات مهم پائیز ۱۳۵۹، سه ماه نخست شروع جنگ ایران و عراق، اختصاص دارد. در این بخش علل شروع جنگ، وضعیت ایران و عراق در آغاز جنگ، استعداد نیروهای نظامی عراق و محورهای هجوم آن در آغاز هجوم سراسری عراق، مقاومت در خرمشهر، آبادان و سوسنگرد و آغاز عملیات‌های ایذایی و متوقف شدن نیروهای عراقی در جبهه‌های جنگ به همراه برخی مسائیل مهم سیاسی این دوره نوشته شده است.

در قسمت معرفی و نقد کتاب سه جلد کتاب "رقابت ایران و عربستان سعودی در بین دو جنگ"، جلد دوم "درس‌های جنگ نوین؛ جنگ ایران و عراق" و "چرا ملت‌ها اقدام به جنگ می‌کنند؟" مورد نقد و بررسی قرار گرفته‌اند. در بخش اطلاع‌رسانی نیز گزارشی از نشست مرکز اسناد دفاع مقدس در نقد و بررسی کتاب حقوق بشر دوستانه در جنگ ایران و عراق: با تأکید بر رفتار عراق، ارائه شده است. همچنین گفت‌وگو با نصرت‌اله صمدزاده، مسئول کتابخانه جنگ دفتر ادبیات و هنر مقاومت موضوع گزارش پایانی این بخش است.

برخود لازم می‌دانیم از آقایان سردار زهدی، سردار چهارباغی و سایر مسئولان مرکز توپخانه موشکی سپاه پاسداران، که در تهیه این ویژه‌نامه مساعدت زیادی را نموده‌اند، صمیمانه قدردانی کنیم.